

KANT VE HEGEL'İN FELSEFESİNDE ETİK ANLAYIŞI

Bünyamin BEZCİ*

Özet

Bir aydınlanma filozofu olarak Kant, duyular üstü evreni aklın sınırları dahilinde açıklamaya çalışmıştır. Bu aydınlanmacı eğilim, etik kavramını doğadan ve toplumdan özerklik kavramı üzerine oturtmasında tezahür etmektedir. Hegel'in sorunu ise, toplumsal değerlerle bireyin çıkarlarının uzlaştığı bir senteze ulaşmaktır. Etik ilkeleri, koşullu ve kesin buyruklar olarak ikiye ayıran Kant için iyi irade dışında hiçbir kesin buyruk yoktur. Evrensel yasaların temelini de bu kesin buyruklar oluşturmaktadır. Hegel ise, soyut felsefi ilkelerin toplumun ihtiyaçlarını dikkate almayacağını savunmaktadır. Hegel gerçekte rasyonel ilkeler üzerine kurulan toplumların, bireylerde sadece kendi çıkarlarına uygun arzular oluşturacağını iddia etmektedir. Bu anlamda Hegel, hem öznel hem de toplumsal özgürlüğün bir arada varolabileceğini ifade etmektedir. Etik kavrayışına yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde Kant'ın, özgürlüğü toplumdan ve doğadan özerklik olarak algıladığı iddia edilebilir. Hegel için ise amaç, toplum içinde özgür olabilmektir. Toplumsal özgürlüğün anahtarı ise, toplumun rasyonel düzenlenmesindedir.

Anahtar kelimeler: Etik, Kant, Hegel, Aydınlanma felsefesi

Abstract

Kant, as an Enlightenment philosopher, tries to explain metaphysical world in terms of reason. This explanation considers ethics separate from the nature and society. Hegel, on the other hand, tries to reach a convergence of social values and individual interests. According to Kant, the principles of ethics are divided in two parts which consist of conditioned maxims and unconditioned maxims. These maxims also determine the universal laws. Hegel, by criticizing Kant, declares that the abstract philosophical principles could not meet the needs of society as a whole. Hegel insists that the society which is established on the foundation of rational principles leads spreading of self-interest principle to whole society. Hegel suggests that both subjective/individual freedom and social freedom could exist together. This article aims to compare Kant's and Hegel's ethical perspectives. It suggests that Kant conceives ethics as an isolated form from society and nature, and Hegel concerns the concept of freedom for society. Social freedom depends on the regulation of society on rational basis.

Keywords: Ethics, Kant, Hegel, Enlightenment philosophy

* Arş. Gör. Dr. Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Giriş

Kant ve Hegel'in etik anlayışlarını karşılaştırmak için öncelikle her iki filozofun aydınlanmaya bakış tarzlarını ele almak gerekmektedir. Zira aydınlanmayı değerlendiriş tarzları, filozofların etik anlayışlarının farklılığının temelini oluşturmaktadır. Aydınlanmayı akıl çağı olarak yücelten Kant, etik anlayışının temelini de "akıl"da bulmaktadır. Hegel ise, "aydınlanmanın akılı"nın değerine inanmakla birlikte sadece aklederek ulaşılan etik kavrayışını yetersiz bulmaktadır. Dahası Hegel, özne-nesne ayırımına dayanan aydınlanma düşüncesini eleştirerek özne ve nesne arasında varolan birlik imkanı üzerinde düşüncelerini yoğunlaştırmaktadır.

Çalışmanın ikinci başlığında, Kant'ın etik anlayışının somut ifadesi olan kesin buyrukların (*katagorik imperativ*) nasıl oluştuğu ve buna karşın birey ile toplumu uzlaştırmaya çalışan "etik yaşam" (*Sittlichkeit*) olarak ahlak anlayışının Hegel'de nasıl oluştuğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü başlık altında ise, etiğin amacı olan özgürlüğün her iki filozof tarafından nasıl anlamlandırıldığını anlatmaya çalıştık. Zira her iki filozofun özgürlük kavrayışları arasındaki farklar, modern dönemde devlet-toplum arasındaki ilişkinin nasıl belirlenmesi gerektiği hususunda iki farklı yolun başlangıcını oluşturmaktadır.

1. Kant ve Hegel'in Aydınlanma Düşüncesine Yaklaşımları

Klasik bir aydınlanma filozofu olan Kant ile idealist felsefenin tartışmasız en önde gelen ismi Hegel arasındaki bir karşılaştırmaya, felsefe tarihinin modern dönemde en önemli dönüm noktası olan aydınlanmaya bakış tarzlarıyla başlamaktan doğal bir şey olamaz. Zira aralarında bir kuşaklık fark olan Hegel ile Kant aydınlanmayı benzer şekilde anlamamışlardır. Fransız devriminin Napolyon'la birlikte kan ve şiddetine de şahit olan Hegel'in, aydınlanmaya dair inancı da sarsılmıştır. Oysa odasında Rousseau'nun tablosunu hiç indirmemiş biri olarak Kant, daima aydınlanmaya olan inancını korumuştur.

Kant'a göre, Rousseau insani eğilim ve eylemlerin objektif, ahlaksal normlarını ortaya koymuştur. İnsanın derin ve gizli doğasını kendinde yaptığı gözlemlerle doğrularak insanın gizli yarasını keşfetmiştir. Bu saf ayar, sağlam ve kendi içinde katışıksız doğa, teorik kanaatlerin

değişebilirliğinden olduğu gibi, subjektif eğilimlerden de bağımsızdır. Rousseau bu doğanın kendi saf, değişmez geçerliliği olan bağımsız ahlak yasası olduğunu iddia eder. Bu ahlak yasasının gücüyle birey doğuştan ve toplumsal durumu dolayısıyla temel haklara sahiptir. Rousseau'dan açıkça etkilenen Kant da, artık ahlaksal değeri ve insanlık onurunu insanlığın saf zihinsel kapasitelerinde ve insanlığın zihinsel ilerlemesinde aramaktadır. (Cassirer, 1996: 100-102) Rousseau Kant'a yeni bir kavrayış yeteneği kazandırmıştır. Kant, artık insanlığın doğru yola metafizikten kopmak suretiyle ulaşabileceğine inanmaktadır. Rousseau'yu tanıdıktan sonra Kant'ın çalışmalarında ontoloji, rasyonel psikoloji ve teoloji başlıkları altında ele aldığı problemlerin yerini, etigin yeni bir şekilde temellendirilmesine yönelik çalışmalar almıştır. (Cassirer, 1996: 102.) Kant'ın metafiziğe, metafiziksel Tanrı anlayışına ve metafiziksel duyular üstü evren kavramına karşı savaşı, aynı zamanda bir "otonomi ahlakının" temellendirilmesi yolundaki savaştır. Gerçekte iyi bir hristiyan olan Kant'ın amacı, bilimin ve ahlakın temellerini Hume ve diğerlerinin şüpheci argümanlarından farklı bir yerde aramaktır. Kant'ın Hume'a karşı Hristiyanlığın asli doktrinlerini savunan bir metod geliştirme niyetiyle düşünce dünyasına daldığı iddia edilmektedir. (Çiğdem, 1997: 89)

Bir aydınlanma filozofu olarak Kant'ın aydınlanmadan anladığı şey, insanın hür bir şekilde hareket etmeye yönelik olarak kendini hem özerk ve hem de sorumlu hissetmesidir. Kant göre aydınlanma çağı, öncelikle eleştiri çağıdır. Nitekim Kant da eleştirisini ilk olarak akla yöneltmiştir. Kant'a göre akıl, Hume'un iddia ettiği gibi alışkanlık ve deneyle belirlenen bir yetiye değil, a priori olan zorunluluk ve evrensellik yasalarına dayanmalıdır. Zira Kant için akıl, iyi ve kötünün ayırt edilmesini sağladığından, ahlaki yükümlülüklerin de temelidir. Kant, Rousseau gibi bireyi özerk bir varlık olarak ele almaktadır. Bu nedenle Kant için etik de, özerk bireyin ne dışsal şartlarının zorlanmasıyla, ne de dini akidelerin baskısıyla oluşturulduğu bir alandır. Etik bizatihi bireyin özerkliğine bırakılan bir alan olarak değerlendirilmektedir. Kant bireyi, epistemolojik, etik ve politik bir özne olarak modern anlamda yeniden kurgulamıştır. (Çiğdem, 1997: 92)

Kant özneyi, numen olarak özgürlük yasalarını koyan, bu yasalara itaat eden ve fenomen olarak doğa yasalarına tabi olan olarak ayırmaktadır. Kant'ın insanı, özne-nesne, akıl ve arzular, rasyonel boyut

ve doğal istek olarak ikiye bölerek anlamaya çalışması, Hegel'in eleştirilerinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bütün idealist felsefeciler gibi Hegel de büyük bir sentezcidir. Kant, ikiye böldüğü insanın aklına, doğal istek ve arzularını bastırma görevi vermiştir. Hegel'e göre asıl sorun da işte bu noktada başlamaktadır. Yani insan, arzu ve isteklerini bastırmaya nasıl motive edilecektir? Hegel, akıl yoluyla kavranılan salt ahlak yasası tarafından insanın harekete geçirileceğini gerçekçi bulmaz. Hegel'e göre Kant, "niçin ahlaklı olmalıyız" sorusunu yanıtlayamaz. Zira Kant, kişisel çıkarlarla toplumsal değerler arasında bir bağ kurmaya çalışmamaktadır. Hegel için ise, çıkarlar ve değerler arasında bir birliktelik oluşturabilmek etik anlayışının en önemli amacıdır.

Aslında Hegel, Kant'ın ödev etiğinin, yani ödevin akla dayandığı ve akıl temelli olduğu tezini kabul etmektedir. Ancak Kant'ın salt pratik akıl yürütmeye dayandırdığı ve son çözümlemede ödevlerimizin ne olduğunu hiçbir şekilde söylemeyip, içeriksiz ve evrensel etik yasalarının sadece bir çelişmezlik ve tutarlılık yasaları olduğunu iddia etmesini eksik bulmaktadır. (Cevizci, ty: 228) Hegel'e göre, bu tür tutarlılıklar, gerçekte asıl çelişki ve karşıtlıkların üzerine yerleştirilmiş ve yalnızca ileri sürülen soyut birliklerdir. (Sarvan, 1987: 104) Zeka karşıtlıkları aşabilmek için gerekli olan donanımdan yoksundur. Zekanın önündeki en önemli engel, doğruyla bağdaşmadığı gerekçesiyle olumsuzluğu yadsımasıdır. Bundan dolayı da zeka, ufkunu doğruluk olarak algıladığıyla sınırlar. Doğruluğu ise, kendi karşıtı olmayan olarak tanımlamaktadır. Oysa olumsuzluk, ben ve bilgi arasındaki farktan başka bir şey olmamaklığıyla doğrunun içindedir. Hegel'e göre, etik ve yasallık arasındaki kopukluk olduğu anlayışı, Kantvari biçimciliğin varabildiği birliğin soyut niteliğinin bir ifadesidir. Buna karşın Hegel ise, etik yaşamda (*Sittlichkeit*) ahlak ile yasallığın birliğini savunmaktadır. Bu nokta Hegel için çok önemlidir. Zira, olan ile olması gereken arasındaki ikilik, aydınlanmanın bir getirisi olarak uzlaşma açısından bir çıkmazı oluşturmaktadır. Bu nedenle Hegel'e göre, felsefenin bizi ulaştırması gereken düşünce düzeyi, gerçek dünyanın olması gerektiği gibi olduğu ve gerçek iyinin de yalnızca soyutlama değil, kendini gerçekleştirilme yetisine sahip, yaşayan bir ilke olduğudur. (Sarvan, 1987: 111)

Aslında Hegel'in Kant'ın aydınlanmacılığını eleştirirken varmak istediği nokta, aydınlanmanın tezleri ile aydınlanma karşıtı tezlerin

sentezine ulaşmaktır. Hegel'e göre, Fransız ihtilalci terörü, Kant'ın ahlak felsefesinin karakteristik bir tezahürüdür. (West, 1998: 56) Robespierre devrim adına terörü uygularken, rasyonel soyut iyiyi istemekte ve mutlak özgürlüğü amaçlamaktaydı.

Gerçekte Kant kendisine yöneltilen, etik anlayışının soyut ve kendi içinde çatışmasız ilkelerden hareket etmesi eleştirisini haksız görmemektedir. Kant'a göre, yapmak istediği de zaten böyle birşeydir. Kant sorunu çözmek için oluşturulmuş ve her türlü soruna kuşkusuz uygulanacak matematiksel formüller gibi ilkeler geliştirmeyi hedeflemiştir. "Kategorik imperativ" kavramı bu tür bir motivasyonla yaratılmıştır. (Cassirer, 1996: 252)

2. Kant'ın Kesin Buyruğuna (*Kategorik Imperativ*) Karşı Hegel'in Etik Yaşamı (*Sittlichkeit*)

Kant, aydınlanma düşüncesinin dikotomilerle düşünme geleneğini akla dayanan dünyaya karşı duyumsal ve duygusal dünya anlayışıyla takip etmiştir. Kant'ın etik anlayışında bu ikicikli yapının yansıması ise, iradenin yalnızca akıl tarafından belirlenmediğinin iddia edilmesidir. Zira kendi kendine zorla kabul ettirilen a priori etiksel ilkeler de vardır ve eylemi belirlemektedir. Ödev biçiminde gözlenen bu ilkelerin kaynağı ise buyruklardır.

Kant buyruğu iki farklı anlamda ele almaktadır: Kesin buyruklar ve koşullu buyruklar. Koşullu buyruk, istediğimiz ve arzuladığımız bir hedefe ulaşmak üzere tasarladığımız araçların zorunluluğunu ifade etmektedir. Bu durumda irademiz bize, kesin olmayan bir biçimde ve yalnızca bir araç olarak bir başka amacı bulundurarak bir eylemi buyurmaktadır. Yani irade, arzu ve eğilimlerimiz doğrultusunda bir amaca yönelmiştir. Oysa kesin buyruklar, amaçlardan bağımsız ve dahası arzu ve eğilimlerimiz doğrultusunda yönlendirilmeyen, nesnel ve evrensel geçerliliği olan eylemlerdir. Kesin buyrukça yönlendirilen irade, evrensel düzenin ve buyruğun oluşması doğrultusunda hareket etme zorunluluğundadır. Bu zorunluluk ise, onun için ödevi oluşturmaktadır. Gönüllü olarak yerine getirilen ya da eğilim ve arzularımızın bizi yönlendirdiği eylemler, kesin buyruk kapsamına dahil edilemezler. Örneğin iyilik yapmaktan haz alan biri için, yaptığı iyilik Kantvari iyi eylemi oluşturamaz. Kant'a göre ahlaki davranış, arzu ve eğilimlerimize rağmen ve bir amaç gütmekten yapılan doğru işlerdir. Kant için kesin

buyruklar ise, bize doğrunun ve iyinin reddedilemez formülünü sunmaktadırlar. Bu anlamda Kant evrensel biçimde tanımlanmış ahlak yasalarına uygun davranmasını öğrenen ve bilen iradeyi, iyi irade olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda Kant için iyi bir irade dışında koşulsuz hiçbir şey yoktur. Örneğin sağlık, zenginlik, akıl ancak yerinde kullanılırsalar iyidirler. Fakat İyi irade kendiliğinden iyidir. İyi iradenin tek motivisi de ödevini yapmak adına ödevini yapmaktır. Yani iyi irade ne yapmaya niyetlenirse niyetlensin ödevini yapmak için niyetlenir. (MacIntyre, 2001: 219)

Evrensel yasa ise, irademize veri olarak verilmiş bir yasadır. (Yenişehirlioğlu, 1995: 20) Pratik akıl için bir yasanın evrensel yasa olarak varlığı, nesnel bir zorunluluk ve evrensel bir gereksinimdir. Bu yasa Kant'a göre, düşünsel sezgi olarak akletmenin sonucunda oluşmaktadır. Kant iradenin evrensel yasa koyucu olduğunu düşünmektedir. Zira sadece irade, eyleme koyduğu buyrukları kendine emreder. Bundan dolayı iradenin kendisi, kendisine ait kararlarında eylemlerinin ve davranış biçimlerinin motor ilkesidir. (Yenişehirlioğlu, 1995: 23)

Kant'ın burada belirtmek istediği ahlaksal yükümlüklerin temelini insan doğasında ya da insanın yerleştiği dünya koşullarında aranmamasıdır. Yükümlülük a priori olarak salt akılda bulunmaktadır. Bu nedenle Kant "Zina etmeyeceksin" gibi toplumsal olarak şekillenmiş bir yasanın ahlak yasası olmayacağını düşünmektedir. Oysa, "yalan söylemeyeceksin" gibi bir yasa her türlü durumda koşulsuz ve kesin geçerliliğe sahip bir buyruk olarak evrensel bir yasadır. (Copleston, 1995: 127-129) Böylesi bir yasa, reddedilemez matematik formülleri gibidir. Kant'ın da ulaşmak istediği bu tür yasalarla şekillenmiş bir etik teorisidir. Kant'a göre "yapmalısın" buyruğuna neden gösterilemiyorsa bu, o buyruğun evrenselliğine delalet etmektedir. (MacIntyre, 2001: 221)

Kant'a göre insanlar kesin buyruklara uygun hareket etmeseler de, o buyruğun kendisinden beklediğini bilmektedir. (Heimsoeth, 1986: 142) Zira Kant'ın etik anlayışı katıksız bir biçimde rasyonel soyut bir ahlak anlayışı olarak, salt akılda a priori olarak vardır. Hegel ise, tam bu noktada Kant'ın eksikliklerini tamamlamaya girişmektedir. Hegel, Kantvari soyut ahlak anlayışı ile özümüzün bir parçasını meydana getiren moral değerler ve ahlaki gelenekleri birleştirmeye çalışmaktadır.

Cevizci'nin ifadesi ile, Hegel bir toplum içinde şekillenen ahlaki doğamızla, varlığımızın rasyonel boyutunun sentezini yapmaya kalkışmaktadır. Hegel akıl tarafından belirlenen soyut etiğin, açıkça eksik olduğunu düşünmekteydi. Zira Hegel'e göre aydınlanmacı filozofların değerlendirmeleri doğru olmakla birlikte kısımdır. Aydınlanma düşünürleri, *Verstand* düzeyinde kalmışlardır. Ayrı gerçeklikleri belirleyen içsel bağları ve onları bir zincir içinde meydana getiren diyalektik yaşamı *Vernunft* düzeyinde kavrama yetisine sahip olamamışlardır. Bu nedenle insanları bireyler olarak ayırt ederken, onların içinde yaşadıkları toplumu gözardı etmişlerdir. (Cevizci, ty.: 228)

Hegel'e göre, bireylerin vicdan ve kanaatlerine göre kendilerini yönlendirmeleri yeterli olmadığı gibi, Fransız Devrimi'nde görüldüğü gibi soyut felsefi ilkeleri, toplumun ihtiyaçlarını gözönüne almadan uygulamaya kalkmak da kabul edilemez. Zira Fransız devrimi, aydınlanma felsefesinin tam bir tezahürü olarak halkın yönelim ve eğilimlerini hiç dikkate almadan felsefi soyut ilkeleri uygulamaya kalkışmıştır. Bu durum hukuk ve ahlak düzeninin jakobence halka dayatılmasına neden olmaktadır. Bu açmazı aşmanın yolu Hegel'e göre, nesnel dünyanın rasyonel olarak düzenlenmesidir. Yani tarihin akışı tarafından belirlenmek yerine, bu akışı rasyonel tarzda oluşturmamız gerekmektedir. İhtiyaç ve arzuları aynı zamanda toplum tarafından belirlenen bireyler, toplumun dayandıkları rasyonel ilkeleri de özümseyeceklerinden birey-toplum sentezi çatışma yaşanmadan gerçekleşmiş olacaktır.

Varolan dünyada rasyonel olanı arayan ve rasyonel unsurların kendilerini tam olarak ifade etmelerine imkan sağlayan toplum, Fransız Devrimi önderlerinin soyut ve evrensel ödev anlayışında ya da insan varlıklarının doğal yanına tahammül edemeyen Kant'ın içinde olduğu yanlışın politik cisimleşmesine tekabül eden hatalara düşmez. (Cevizci, ty.: 230) Hegel'e göre, rasyonel temeller üzerine kurulu olan toplum, toplumu oluşturan bireyler tarafından zaten kendi iradelerinin bir yansıması olarak algılanacaktır. Böyle bir toplum, doğal olarak bireylerde kendi çıkarlarına uygun arzuların doğmasına neden olacaktır. Bu bağlamda Hegel'in arzuladığı gelenek, akıl ve erdem in sentezinin gerçekleştiği, dahası hem öznel hem de toplumsal özgürlüğün olduğu bir düzen kurulmuş olacaktır.

3. Hegel ve Kant'da Özgürlük Kavramı

Her ikisi de yeniçağ filozofları olan Kant ve Hegel'in etik anlayışlarının amacı özgürlüktür. İnsanların uymaları gereken normların meşruiyetini sınavabileceğimiz ahlaki yargıların en üst normu özgürlük ilkesidir. (Pieper, 1999: 225) Kant toplumsal gerçeklikte bağlı saymadan, duyumsal ve duygusal dünya dışında yarattığı metafizik dünyada, salt akılla ulaştığı akıl yasalarının iyi işlerliği sayesinde özgürlüğün güçlendirebileceğini ummaktadır. Hegel ise, özgürlüğün soyut ve öznel kavranışını eksik bulmaktadır. Hegel'e göre, birey ile toplum arasında ulaşılan bir sentez ancak gerçek özgürlüğü sağlama yetisine sahiptir.

Hegel sorunu, toplumsal gelenekleri soyut olarak akılla kavranan ahlaksal ilkelerle uzlaştırmaya çalışmaktır. Kant'ın etik anlayışı çerçevesinde pratik akılla ulaşılamayan zinanın yasaklanmasına dair kural, Hegel'in etik anlayışı çerçevesinde toplumsal bir gerekliliktir. Bu bağlamda Kant için serbest seksin önüne konulan engellerin, özgürlüğün kısıtlanması anlamına geldiği iddia edilebilir. Hegel için ise, bireyin düşünceleri de toplum içinde olduğundan, kişi zaten kendiliğinden toplumsal olarak doğru bulmadığı zinayı yapmayı da arzu etmeyecektir. Bu nedenle özgürlüğünün kısıtlanması da söz konusu değildir. Zira zinanın yasaklanması sonuçta rasyonel olarak kurulmuş bir toplumsal gerekliliktir. Toplumun idamesi için ve çatışmanın önlenmesi için konulmuş bir kuraldır. Soyut olarak ortaya konulan etiğin zina karşısındaki suskunluğu, onun eksikliğinin kanıtıdır. Zira Kant matematiksel formüller gibi inkar edilmesi kolay olmayan ahlak yasalarına ulaşmaya çalıştığından, gerçekten "zina yapmayacaksın" gibi toplumsal içeriği ağır basan konuların üzerine olan tartışmaların aşılamayacağını düşünmektedir. Doğruluğuna akılla ulaşılamayan, ancak belli bir toplumsal yapı içinde gelenekleşmiş bu tür yasaların karşısında Kant'ın yaptığı sadece suskun kalmaktır. Hegel ise, etik anlayışını tam da Kant'ın suskun kaldığı bu noktadan başlatmaktadır. Bu nedenle Hegel, Kant'ın ahlak anlayışına eksikliğinden dolayı hem karşı çıkmakta, -zira Kant'ın ahlak anlayışı olarak bu noktada kalması bilinçli bir tercihtir, bir yetersizlik ve ötesini kestirememeye değildir-, hem de Kant'ın çıkarımlarını doğru bularak onları toplumsal gereklerle uzlaştırmaya çalışmaktadır.

Hegel Kant'a gönderimde bulunarak özgür olmanın hiçbir şey olduğunu, asıl olanın özgür hale gelmek olduğunu belirtmektedir.

(Yenişehirlioğlu, 1995: 35) Hegel'in özgür hale gelmekten kastı, toplumsal geleneklerin rasyonel olarak belirlenmesi ve toplum içinde özgürlüğün oluşmasını sağlayabilmektir.

Hegel, aslında Kant'ın öznenin özerkliği kavramını sisteminin temeline koymasına karşı çıkmamaktadır. Hegel'e göre, Kant özerkliği önce soyut bir öznenin işi olarak görürken haklıdır. Fakat daha sonra, böylesi bir bireyden hareket ederek toplumsal bir boyut kazanmaya çabalamakla yanlış yapmıştır. (Bumin, 1998: 151) Nitekim liberallerin Kant'ın düşüncesinde önemsedikleri bu eğilimdir. Kant etiğinin soyutluğu ve formalistliği üzerine yöneltilen eleştirileri Cassirer'e göre Kant da kabul etmektedir. Ancak Kant amacının zaten yeni bir ahlaklılık ilkeleri ortaya koymak olmadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte Kant, sorunların çözülmesi için neyin yapılacağını tam olarak belirleyecek ve yanılmaya meydan bırakmayacak matematik formülleri gibi ahlaksal ilkelerin peşindedir. (Cassirer, 1996: 252)

Hegel özgürlüğün tarihselliğine inanmaktadır. Bu nedenle insan türünün başlangıcında özgürlüğün olmadığını düşünmektedir. Hegel'e göre, hem bilinci ve hem de özgürlüğü yaratan tarih olmuştur. Tarih daima iyiye doğru gelişmektedir. Bu tarih boyunca da özgürlük kendini belirli araçlarla görünür kılmaktadır. (Soykan, 2000: 54-55) Hegel'e göre insanlık, aydınlanma ile birlikte ise kendini akledip evrensel düşünce özgürlüğünün bilincine varmıştır. Modern dönemlerde köleliğin kaldırılması, insanın insan olarak özgür olabileceğinin somut bir göstergesi olmuştur.

Hegel özgürlüğü ikiye ayırmaktadır. Öznel özgürlük ve nesnel özgürlük. Öznel özgürlük, hiç kimseye ve hiçbir şeye bağımlı olmamaktır. Hegel'e göre eğer bir başkasına bağımlı isem, ben ben değilimdir. (Göhler/Klein, 1993: 305) Bununla birlikte Hegel gerçek özgürlüğü bütün içinde düşünmektedir. Toplum içinde özgürlüğün oluşumunu anlayabilmek için ise, Hegel'in köle-efendi diyalektiğini çözümlenmek gerekmektedir.

Römpf Hegel'in etik anlayışı hakkında şu tespitte bulunmaktadır: Her hangi bir yerde Hegel'in etik anlayışından bahsediliyorsa, orada bir tanınma (*Anerkennung*) teorisinden bahsedilmektedir. Özbilinç kendini ancak bir başka özbilinç üzerinden tanımaktadır. (Römpf, 1999: 204) Tanınma ise, Hegel'in teorisinde köle-efendi diyalektiği çerçevesinde

gelişmektedir. Köle-efendi diyalektiğinin motor gücü, insanın kendini kabul ettirme isteğidir. Hegel'e göre başkası için varolma, kendi için varolmanın ön koşuludur. (Bumin, 1998: 30-35) Doğayı çalışmasıyla şekillendiren köle, aslında dönüştürdüğü nesne yoluyla kendini bilinir kılmaktadır. İnsanın böyle başkası için çalışması, onun doğadan ayrı bir varlık olduğunun bilincine ulaştırır. Doğaya olan aşkınlığının bilincine varan insan ise, kendini özerk bir varlık olarak kavrayacaktır. (Bumin, 1998: 49) İnsanın kendini özerk bir varlık olarak kavraması öznel özgürlük aşamasıdır. Öznel özgürlük ise, Kant'ın düşüncesinde olduğu gibi insanın duygu ve duyumlardan bağımsız olarak pratik akıl aracılığıyla kendi özerkliğinin bilincine varmasına benzetilmektedir. Ancak Hegel özgürlük düşüncesini bu soyut ortamda bırakmayarak ilerletmiştir. Hegel'e göre kendini kabul ettirmeye çalışan ve bu çalışma dolayısıyla özgürlük düşüncesine ulaşan köle, aslında diğer insanları da özgür olarak kabul etmeye yatkın olacaktır. Aynı zamanda çalışma yoluyla toplumsal ilişkileri de devamlı kılmaktadır. Bu nedenle gerçek özgürlük, bu toplumsal ilişkiler içinde varolan özgürlük olacaktır.

Hegel'e göre, toplum içinde özgürlük, toplumun rasyonel olarak düzenlenmesiyle sağlanmaktadır. İnsanların gereksinimleri de, içinde yaşadığı toplum tarafından belirlenmektedir. Bunun yanında insanın tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal değerlere tabi olmasından dolayı, aslında kendi istek ve arzularına göre eylemde bulunarak özgür olabileceği düşüncesinin doğru olmadığı iddia edilebilir. Hegel'e göre ise, bütün insanların ortak bir akıl yürütme melekesinden pay aldıkları düşünülürse, rasyonel bir temel üzerine kurulan toplum doğal olarak toplumu oluşturan bireylerin iradelerinin yansıması olacağından, birey-toplum arasında beklenen çatışma yaşanmayacaktır.

Hegel özgürlük bilincine basamaklar halinde ulaştığını düşünmektedir. Bu basamaklardan birincisi, tinin doğal olanla içiçe olması anıdır. Bu aşamada tin, özgür olmayan tikedir. Ancak sadece bir kişi yani despot özgürdür. İkinci aşamada ise, birey kendi özgürlüğünün farkına varmaktadır. "Ben" bu aşamada artık kendini akledilmektedir. Ancak bu aşamada da, tin henüz doğanın dolayımıyla gelişmiştir. Bu nedenle özgür olabilenler sadece efendilerdir. Efendinin özgürlüğü ise, kölelerin onu kabulüne bağlıdır. Üçüncü aşamada ise, insan artık köle olmadığından insan olarak özgürdür. (Hegel, 1995: 152) Hegel bu

aşamaları tarihselliği içinde, Doğu, Yunan ve Roma-Cermen dönemleri olarak somutlaştırmaktadır. Tin, ulaştığı her basmakta eski dünya görüşünü aşmış ve akıl devletine doğru yürümüştür. (Özlem, 1984:73-75)

Oysa Kant için insanın özgürlüğü basamaklı bir özgürlük değildir. Kant'a göre insanın özgürlüğü aşkın ve mutlak bir özgürlük olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle özgürlük bize algılanabilir bir özellik olarak verilmiş değildir. Özgürlüğü deneyim dünyasında algılayamayız. Onu pratik akıl, bize bir ahlak yasası olarak anlaşılır kılar. Bu nedenle biz özgür olduğumuzu ancak dolaylı olarak bilmekteyiz. Ahlak yasası, insanın özgür olduğuna ilişkin bilginin temelidir. Özgürlük ise, ahlak yasasının varlık temelidir. (Heimsoeth, 1986: 142-143) Özgürlüğün deneysel olarak kavranılmaması, nedensel bağların eylemde kurulamamasındandır. Bu durum sadece olumsuz bir durumdur, bir *postulattır*. Kant'a göre özgürlükten başka *postulatlar* da bulunmaktadır; Ölümsüzlük, özgünlük ve Tanrı'nın varlığı. Özgür olunduğunun bilgisi, insanın akletme yoluyla anladığı buyruklardan gelmektedir. Kesin buyruklardan kaynaklanan yasalara insanın kendi iradesi ile uymasını Kant, özerklik olarak kavramlaştırmaktadır. İşte özgürlüğün görünür yanı sadece bu bağlamdaki özerklik kavrayışıdır. Kant'ın ahlak yasalarının sadece yetkin varlıklar için varolabileceği, insanlığın Kant'ın düşündüğü gibi sağduyulu olmadığından dolayı, özgürlük anlayışının ve ahlak yasasının evrensel olmayacağı iddia edilmektedir. (Yenişehirlioğlu, 1995: 44-45)

Hegel ise, iradenin özerkliğini, yani kendimizle ilgili normatif yasalar yapma yeteneğini Kant'ın pratik felsefeye katkısı olarak görmektedir. (Hegel, 1991: 120) Ancak Hegel, özgür, akli ve kendiliğinden insan iradesinin kendi ilkelerini a priori türeteceğine de katılmaz. Hegel, Kant'ın ödevin, ödev olduğu için yerine getirilmesine temelde karşı çıkmaz. Ancak Kant gibi ödevlerin yalnızca ödev oldukları için yerine getirildiği düşüncesini de toplumsal motivasyonların eksik olmasından dolayı eleştirilir. Zira Hegel'e göre, toplumsal ve politik kurumların varoluş sebebi ve amacı da özgürlüğün sağlanmasıdır. Yoksa modern dönemlerde bireyin toplumsal kurumları gözardı ederek ulaşmaya çalıştığı özerklik zor bir çaba olarak kalacaktır.

Sonuç

Felsefenin sonunu kendisinde bulan Hegel'in, rasyonel toplumun en yetkin aşamasını Prusya Devleti'nde bulmasını ciddiye almasak da, özgürlük kavramına getirdiği bakış açısı modern toplumsal sorunları anlamamızı mümkün kılmaktadır. Modern dönemde devlet, demokrasi ve toplum tartışmalarının temelinde yer alan haklar kuramı da aslında Kant ve Hegel arasındaki etik/özgürlük tartışmasına kadar dayanmaktadır. Bu bağlamda liberal tezler Kant'ı referans alırken, devletçi/toplumcu tezler daima Hegel'i referans etmektedir. Bu nedenle her iki tezin dayanaklarının daha iyi kavranması, bugünün tartışmalarını da anlaşılır kılacaktır. Nitekim, bireyin toplumdan ve doğadan özerkliği üzerine kurgulanan Kantvari etik anlayışına karşı Hegel, devleti etik değerlerin ete kemiğe bürünmüş hali olarak görmektedir.

Kaynakça

Bumin, Tülin (1998); **Hegel**, İstanbul: Cogito Yay.

Cassirer, Ernst (1996); **Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi**, Çev. Doğan Özlem, İstanbul: İnkilap Yay.

Cevizci, Ahmet; **Etik**, Yayınlanmamış çalışma.

Copleston, Frederick (1995); **Felsefe Tarihi-Kant**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yay.

Çiğdem, Ahmet (1997); **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul: İletişim Yay.

Göhler, Gerhard; Klein, Angsgar (1993); "*Politische Theorien des 19. Jahrhunderts*", Hrsg. Hans-Joachim Lieber, **Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart**, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Hegel, G.W.H. (1991); **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yay.

Hegel, G.W.H. (1995); **Tarihte Akıl**, Çev. Önay Sözer, İstanbul: Kabalcı Yay.

Heimsoeth, Heinz (1986); **Immanuel Kant'ın Felsefesi**, İstanbul: Remzi Kitabevi

MacIntyre, Alasdair (2001); **Ethik'in Kısa Tarihi-Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul:Paradigma Yay.

Özlem, Doğan (1984); **Tarih Felsefesi**, İzmir: Ege Ün. Basımevi

Pieper, Annemarie (1999); **Etiğe Giriş**, Çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer, İstanbul: Ayrıntı Yay.

Römpf, Georg (1999); **Ethik des Selbstbewusstseins**, Berlin: Dunker und Humbolt Verlag

Sarvan, Gülnur (1987); **Sivil Toplum ve Ötesi**, İstanbul: Alan Yay.

Soykan, Ömer Naci (2000); “*Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi/ Betimleyici-Eleştirel Bir Giriş*”, **Felsefelogos Dergisi**, Sayı 9

West, David (1998); **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yay.

Yenişehirlioğlu, Şahin (1995); **Birey, Toplum, Devlet İlişkileri**, Ankara: Ümit Yay.